

NYELVEK, NÉPEK, TÉRKÉPEK (Néhány észrevétel Juha Janhunnen hipotéziséhez)

FODOR ISTVÁN*

Juha Janhunnen has recently presented his new theory on the formation and spread of the Uralian language family, according to which Proto-Uralic emerged in eastern Siberia in the vicinity of Proto-Altaiic. The Uralic languages later spread from this region as far as Scandinavia and Central Europe. However, this theory is essentially no more than hypothetical linguistic speculation since it does not take into account the evidence of the history of various peoples, principally the fact that there is nothing in the archaeological record to indicate that there was a large-scale migration from eastern Siberia to eastern Europe during the Stone Age.

Keywords: Uralic languages, Altaic languages, Uralic homeland, Altaic homelands, Siberia, languages and migrations, archaeological research, maps, chronology

Juha Janhunnen finn nyelvész az uráli nyelvcsalád kialakulásáról és elterjedéséről fejtette ki új elméletét, amely szerint az uráli ősnyelv Kelet-Szibériában alakult ki az altaji ősnyelv szomszédságában. Az uráli nyelvek később innen terjedtek el nyugat felé egészen Skandináviáig és Közép-Európáig. Ez az elgondolás azonban elvont nyelvészeti spekuláció, nem számol a néptörténet valós tényeivel, elsősorban azzal, hogy a kőkorból nem bizonyítható semmiféle jelentős népvándorlás Kelet-Szibériából Kelet-Európa felé, amit a régészet tényei igazolnának.

Kulcsszavak: uráli nyelvek, altaji ősnyelvek, uráli őshaza, altaji őshazák, Szibéria, nyelvek és népek vándorlása, régészeti kutatások, térképek, időrend

Juha Janhunent, a kiváló finn nyelvészt 2014. március 17-én választotta külső tagjának a Magyar Tudományos Akadémia. Itt hangzott el a szakmai körökben méltán nagy figyelmet keltő előadása az uráli nyelvek és népek legkorábbi történetéről, amely először a *Finnugor Világ* című folyóiratban látott napvilágot,¹ majd a Nyelv-tudományi Közleményekben² jelent meg. Ez utóbbi folyóirat szerkesztője felkért a cikk lektó-

rának. Véleményemet a *Finnugor Világ*ban tettem közzé.³ Mivel azóta csupán egy-két futó hivatkozás jelent meg Janhunnen dolgozatára,⁴ az elmélyült vita kibontakozását talán elősegíthetem azzal, ha kritikai megjegyzéseimet – bizonyos változtatásokkal – szaktudományos folyóiratban is közzéteszem.

A finn szerző rendkívül figyelemreméltó, nálunk eddig ismeretlen nyelvészeti hipotézis körvonalait vázolja fel, amelynek alighanem élénk visszhangja lesz majd a magyar nyelvészek és őstörténészek körében. Magam ez utóbbiak közül fejtem ki rövidre fogott álláspontomat, mégpedig

* A kézirat érkezett: 2016. május 17.

* Fodor István. Magyar Nemzeti Múzeum 1088 Budapest, Múzeum krt. 14–16; istvan.fodor@t-email.hu

¹ JANHUNEN 2014.

² JANHUNEN 2014a.

³ FODOR 2014a.

⁴ NÉMETH-FEHÉR-PAMJAV 2015, 20–21; MARÓT 2015, 18.

abból a meggyőződésből kiindulva, hogy minden nyelvészeti vizsgálatnál figyelembe kell vennünk a nyelvet beszélőket is, hiszen a nyelv nem absztrakt fogalom. Így van ez annak ellenére, hogy a szerző hangsúlyozza: ő csupán nyelvészeti konstrukciót épített fel, mivel az egyben történeti rekonstrukció. (A szerző arra is utal, hogy a mai népeknek nincs közvetlen kapcsolatuk az általuk beszélt nyelvvel, hiszen az egy nyelvet beszélők gyakran különböző embertani típusokhoz tartoznak, egymástól eltérő kultúrával rendelkeznek. Ez ugyan igaz lehet, ám e népek történeti vizsgálata a legtöbb esetben fényt derít a nyelv, a nép és a kultúra kölcsönhatásának történetére is, amely magyarázatát adja az ilyenfajta esetek kialakulásának. Jól példázzák ezt a magyar nép- és nyelvtörténeti vizsgálatok is.)

A szerző természetesen a népek elhelyezkedésének mai helyzetéből indul ki, s az uráli, altaji nyelvekről és népekről tesz is néhány előzetes megállapítást. Ezek közül feltétlenül igaznak és helyénvalónak tartom azt az észrevételét, hogy a finn nyelv és nép viszonylag későn került mai lakóhelyére.⁵ Igen fontos megállapítás ez, hiszen a finn őstörténészek (különösen a régészek, de a nyelvészek közül is sokan) az utóbbi évtizedekben – élükön a szociológus képzettségű, de meglepő régészeti konstrukciókat fabrikáló Milton Nunezzel – szinte kivétel nélkül egyre csak azt hangoztatták, hogy a finnek már legalább tízezer év óta mai hazájuk területén élnek.⁶ Ugyancsak egyetérthetünk mindazzal, amit a konvergenciaelmélet híveiről s a hagyományos történeti összehasonlító nyelvtudományról ír.⁷ Alighanem joggal kételkedhetünk viszont abban a véleményében, hogy az uráliak korábban mindig a tajga és részben a tundra övezetében éltek, a déli sztyeppékre csak a magyarok elődei kerültek ki, bár nem kizárt, hogy más finnugor csoportok is rövidebb ideig a nyílt füves pusztákra húzódtak.⁸ Ma már biztosan állíthatjuk, hogy az obi-ugorok jelentős déli csoportjai is sztyepei vagy ligetes sztyepei nomád vagy félnomád állattartók voltak. Ezek a déli csoportok azonban vagy az Urál nyugati oldalára húzódtak a népvándorlás korában,⁹ vagy pedig lakóhelyükön maradtak az irtisi és barabai sztyeppéken, ahol a 13. századra eltörökösödtek.¹⁰ (Nagy veszteség ez a tudomány számára, hiszen 19. századi kiváló tudósaink éppen azokat az ugor csoportokat nem vizsgálhat-

ták, akik a legközelebb álltak az egykori ósmagyarsághoz.)

Janhunnen hangsúlyozza, hogy az uráli népcsoportok közül a legnyugatabbi (a finn, az észti és a magyar) teszi ki az össznépesség 90%-át, a legkeletebbi szamojédok létszáma ezzel szemben rendkívül csekély. Az egyes nyelvi ágak népessége tehát nyugatról keletre egyre kisebb lélekszámú. A sor keleti végén szinte napjainkban is ismeretes egyes nyelvek kihalása. A szajáni szamojéd kamaszok utolsó képviselője, egy 94 esztendősszony 1989-ben vitte magával a sírba ősei nyelvét.¹¹ Ettől keletre, a Jenyiszej forrásvidékén lévő Tuvai Köztársaság területén a 18. században még beszélték a mator (más néven karagasz vagy sojot) szintén szajáni szamojéd nyelvet, amelyet egykori beszélők a tuvák török, majd többségük később az orosz nyelvre cserélt fel. A nyelvek tehát kihaltak, de beszélőik nem, csak nyelvüket és identitásukat cserélték fel. Tehát „...egy nyelv halála nem jelenti szükségképpen azon a nyelven beszélő embereknek a halálát”.¹² (Kár azonban, hogy a szerző nem teszi hozzá, hogy a nyelvet cserélők etnikai öntudatának elmúlását viszont igen, s ez utóbbinak számottevő szerepe van a nyelv és nép további sorsára.)

Janhunnen azon eljárását, hogy a nyelvtörténeti vizsgálatoknál a mai helyzetből indul ki, Szibéria esetében (hiszen a hipotézis szinte kizárólag ezt a területet érinti) azért tartom meglehetősen ingatagnak, mert a 16–18. században – amikor az oroszok ezt a területet gyarmatosították – itt még nagyon szerényen számítva is legalább kétszer-háromszor annyi nyelv létezett, mint manapság. Ennek az óriási területnek a nyelvi viszonyai tehát egészen másak lehettek, mint ma vagy a közelmúltban.

Juha Janhunnen a népek és nyelvek terjedésének két általánosan érvényesnek vélt történeti útját jelöli ki. Az első esetben egy bizonyos nép megtelepszik az adott területen, ahol általában számbeli kisebbségben van, de jóval fejlettebb termelési móddal és társadalommal rendelkezik, így lassan az őslakosság átveszi a jövevények nyelvét, ám az új népesség embertani alkatát a többségben lévő őslakosság örökíti át. „Ez azzal is összefügg – írja a szerző –, hogy az új területen az eredeti népességnek a teljes mellőzése és kipusztítása nem lehetséges.”¹³ Ez a modell valóban alkalmazható ugyan több nép esetében is, például a középkori

⁵ JANHUNEN 2014a, 12.

⁶ NUNEZ 1987; SALO 2002, vö. FODOR 2001, 144–146.

⁷ JANHUNEN 2014a, 14–15.

⁸ JANHUNEN 1914a, 7.

⁹ MOGILNYIKOV 1988, 144; FODOR 2008, 44; FODOR 2012, 7–8.

¹⁰ MOGILNYIKOV 1965. – E beolvasás máig ható kulturális nyomairól lásd DIÓSZEGI 1970, 227–235.

¹¹ 1914-ben a finn Kai Donner járt a kamaszoknál, s már akkor feljegyezte e népesség rohamos fogyását. Lásd DONNER 1926; 2008.

¹² JANHUNEN 2014a, 10.

¹³ JANHUNEN 2014a, 11.

obi-ugoroknál (amikor az Urál nyugati oldaláról a zürjének és az oroszok Északnyugat-Szibériába szorították őket, s itt rátelepedtek a későbbi *por* frátia népességére, akik alacsonyabb szociális és gazdasági fejlettségű paleoszibériaiak vagy ősi uráli reliktum népcsoportból valók lehettek). Azonban semmiképp nem alkalmazható például a finnekre – ha elfogadjuk a szerző feltevését –, akik a keletebbi tajgáról mai hazájukba aligha vihettek volna fejlettebb állapotokat. E modell egyébként valójában főként a termelőgazdálkodás kialakulását követő időszakra lehet érvényes (tehát az újkőkortól kezdődően), ám Skandináviában (mint Európa legtöbb vidékén is) a termelőgazdálkodás nem keletről nyugatra, hanem délről észak felé terjedt.

A másik utat a finn szerző Anatóliában találta meg, ahol egy kisszámú népesség, az oguzok, a 11. században jelentek meg, és néhány évszázad alatt eltörökösítették a Bizánci Birodalom görögül beszélő lakosságát, 1453-ban azzal adván meg a birodalomnak a kegyelemdőfést, hogy hatalmas és pompás fővárosát, Konstantinápolyt is elfoglalták. (Miután egy magyar ágyúöntő mester óriás ágyújával a város egyik kapuját betörték.) Itt tehát nem a jövevény törökök erőteljesebb szaporodása vagy gazdasági és kulturális fölényük volt az asszimiláció motorja, hanem a hódítók katonai ereje, a stratégiai területek birtokbavétele, amely a lakosságot az új nyelv és az új vallás felvételére kényszerítette és ösztönözte. Emellett „...a beköltözött törökök száma majdnem jelentéktelen volt”.¹⁴

E ponton meglepő párhuzamot húz elő tarsolyából Juha Janhunén. Szerinte ugyanis: „Ezt a stratégiát alkalmazták a honfoglaló magyarok is. A mai 13–15 milliós magyar népesség nem egyszerű népességnövekedés, hanem inkább egy évszázadokon át folyamatosan végbemenő nyelvcsere eredménye, ami a szomszédos török, szláv, román, germán és más nyelvű elemeket és néptörékeket magyar nyelvűvé tette.”¹⁵

Ebben a kérdésben azonban a szerző minden bizonnyal téved. Sajnálatos módon elkerülte a figyelmét a magyarság demográfiai történetére vonatkozó szakirodalom. Györffy György valószínű feltevése szerint ugyanis a honfoglalás idején nagyjából negyed és félmillió fő közé becsülhető a magyarság lélekszáma, ami kétszerese lehetett az itt talált helyi lakosságnak.¹⁶ Így tehát a jövevény magyarság lélekszáma már ekkor jelentősen meghaladta a helyi népességét. Később

számaránya – az 1241–42-es tatárjárás iszonyú vérvésztése¹⁷ ellenére is – tovább nőtt a Kárpát-medence lakosságán belül. A 15. században az ország négymilliónyi lakója közül a legvalószínűbb becslés szerint 3 millió volt magyar nyelvű.¹⁸

Köztudomású, hogy a magyarság számának gyarapodása a török korban, a 16–17. században torpant meg, amikor lélekszáma nem gyarapodott, sőt bizonyára fogyott is. A pusztulás mértékét Engel Pál tanulmánya tárja elénk Valkó megye példáján, amely az akkori ország legsűrűbben lakott tájegységén, a Délvidéken, a Dráva és a Száva közötti Szlavóniában terült el.¹⁹ A korabeli népsűrűség itt 26 fő volt, míg Abaúj megyében egy. Az oklevelek elemzése pontos képet nyújt a megye pusztulásáról a 15. század második és a 16. század első felében, amikor az oszmán-török hadak szinte állandóan portyáztak e vidéken. (A 15. század közepe után, amikor előbb Szerbia, majd Bosznia is az Oszmán Birodalom része lett, különösen pedig 1521, Nándorfehérvár esztét követően, hiszen ekkor déli megyéink szinte teljesen védelem nélkül maradtak.) Engel arra a következtetésre jutott, hogy a megye településeinek mintegy 70–75%-a pusztult el a jelzett időszakban, továbbá a népesség és az anyagi javak 90%-a. Természetes, hogy országosan ezt a veszteséget nem pótolhatta az ország kevésbé veszélyeztetett területein elhelyezkedő északi vármegyék természetes szaporodása. Ugyanekkor megindult a Szávától délre lakó délszlávok beáramlása e területre, akik a túlélő gyér magyar lakosságot néhány nemzedék alatt magukba olvasztották. Ebben az esetben tehát az általuk meghódított területen nem az oszmánok vetették meg a lábukat, hanem más nyelvű népcsoportok előtt nyitották meg az utat.

Az oszmán-törökökéhez hasonló katonai invázió tehát nem mindig járt a hódítók nyelvének elterjedésével, sőt ennek az ellenkezőjéről is vannak történeti példáink. A Belső-Ázsiából származó onogurok (bolgár-törökök) egyik csoportja 680 táján az Al-Dunához költözött, ahol szilárd, félnomád jellegű államot hozott létre. Az államalapítók nyelvileg mégis beolvadtak a terület népességének többségét kitevő, nem sokkal korábban északról a Bizánci Birodalomba beköltözött délszlávokba. A bolgárok esete azt példázza, hogy a régi korokban – a szerző vélekedésével ellentétben – igen nagy szerepe volt az adott népek létszámának. Mégpedig azért, mert ak-

¹⁴ JANHUNEN 2014a, 13.

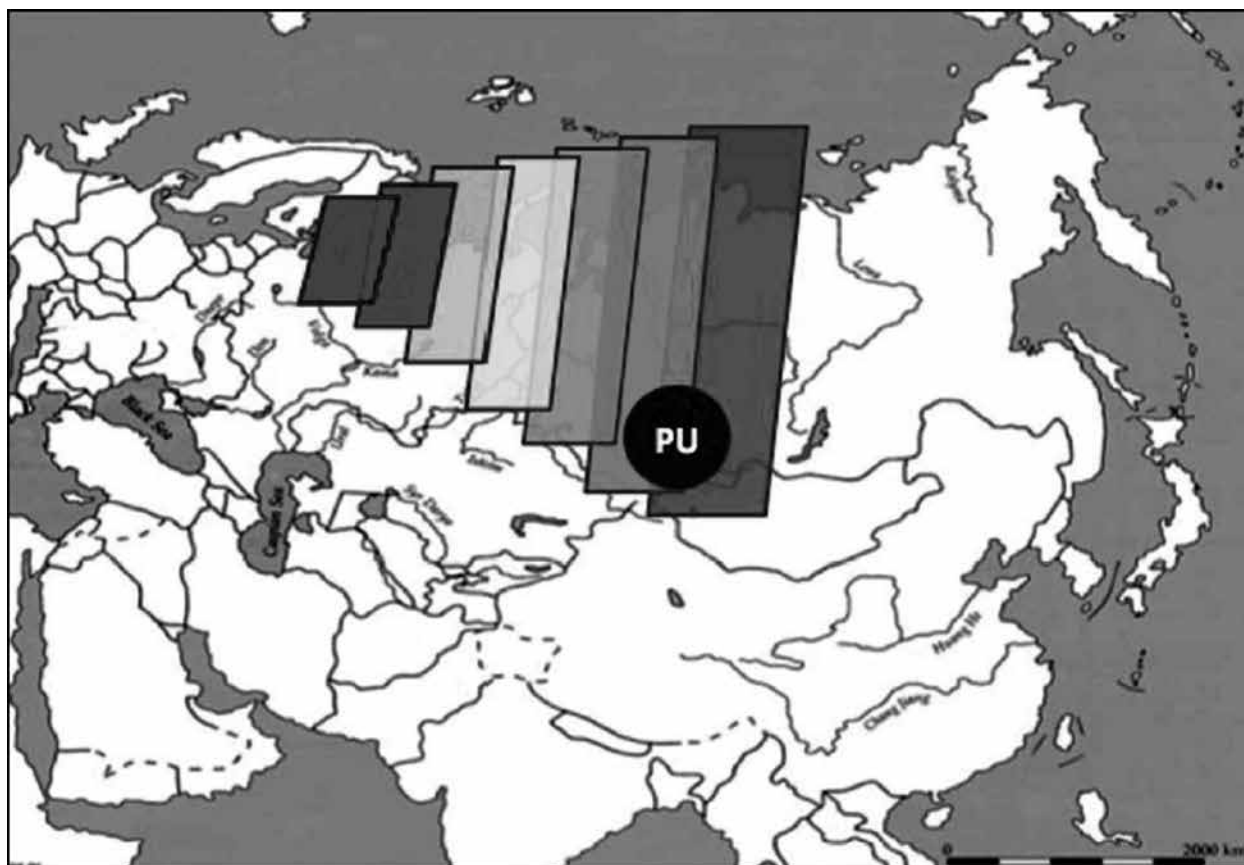
¹⁵ JANHUNEN 2014a, 13.

¹⁶ GYÖRFFY 1964, 45–46.

¹⁷ Vö. FODOR 2014b.

¹⁸ SZABÓ 1941, 80.

¹⁹ ENGEL 2000.

1. kép. Az uráli őshaza és az uráliak nyugatra vándorlása, miközben új nyelvágak formálódnak (JANHUNEN 2014a, 14.)

Fig. 1. The Uralic homeland and the westward migration of the Uralians, with the emergence of new language branches (after JANHUNEN 2014a, 14)

koriban még nem álltak a hatalom birtokosainak rendelkezésére az erőszakos nyelvi asszimiláció ma ismert eszközei, így általában a többség nyelve vált általánossá.

Visszatérve a magyar néptörténethez: a törököknek a Magyar Királyság területéről való kiűzése után (1699, 1718) a jórészt pusztasággá változott ország területére a 18. században a szomszédos vidékről nagy tömegekben idegen nyelvű népcsoportok költöztek be. Létszámuk jelentősen felülmúlta a magyarságét, akik csak az 1913-as népszámláláskor tették ki a lakosság alig több mint felét. Az idegen nyelvű népek beolvadásának tehát nagyjából egy évszázadig volt fontos szerepe a magyar nyelv és etnikum történetében (a 19. században), nem pedig „...egy évszázadokon át folyamatosan végbemenő nyelvcsere” játszódott le, ahogyan Juha Janhunén feltételezi.²⁰

A fenti néhány példa is azt tanúsítja, hogy a népek és nyelvek terjedése korántsem csak azon két modell alapján képzelhető el, amit a szerző

felvázolt. E folyamat jóval összetettebb, bonyolultabb volt, még azokban az esetekben is, amelyeket egyáltalán rekonstruálni tudunk.

A következőkben Janhunén röviden és világosan fejti ki annak a tudományos módszernek az alapelveit, amelyet vizsgálataiban során szem előtt tartott, s amire fentebb már utaltunk: „A történeti és összehasonlító nyelvészet megalapozott módszertana arra a tényre támaszkodik, hogy az egy közös alapnyelvből származó nyelvek a történeti divergencia miatt különböznek egymástól. A megkülönböztető jellegek időbeli rendszert alkotnak, amely lehetővé teszi a nyelvek és a nyelvágak relatív keltezését... A nyelvágak kölcsönös viszonyai arról is tanúskodnak, milyen földrajzi irányba történt a nyelv terjedése.”²¹ (Az őshaza helyét és a vándorlási útvonalat a szerző térképen is ábrázolja: 1. kép)²² A szerző ugyanitt arra az álláspontra helyezkedik, hogy az uráli nyelvek két főága közül a szamojédok őshazája a Jenyiszej mellékén lehetett, míg a finnugoroké a

²⁰ JANHUNEN 2014a, 13.

²¹ JANHUNEN 2014a, 14.

²² JANHUNEN 2014a, 14.

Jenyiszej és az Ob felső szakasza között. Szerinte ezt a „keleti őshaza-felfogást” korábban főként a magyar kutatók vallották, s hivatkozik is Hajdú Péter 1964-es dolgozatára.²³ Ez a kijelentés azonban korántsem pontos. A neves magyar nyelvész ugyanis az ősi fanevek és a palinológiai adatok egybevetése alapján arra a következtetésre jutott, hogy a Kr. e. VI–IV. évezredben az uráli közösség lakóhelye az Északi-Urál vidékén volt, zömmel a szibériai oldalon, s később innen jelentős részük nyugat felé húzódott, nagyjából a mai zürjénföldre.²⁴ Szó sincs tehát nála a Jenyiszej környéki őshazáról. Még abban az esetben sem, ha tekintetbe vesszük az újabb biogeográfiai adatokat, és feltételezzük, hogy az uráli őshaza jóval nagyobb területre is kiterjedhetett,²⁵ mint azt Hajdú gondolta. Ha a kutatástörténet tényeihez ragaszkodunk, inkább azt kell mondanunk, hogy Janhunnen mostani elméletének előfutára inkább Castrén elmélete lehetett, természetesen más felfogás alapján.²⁶ Igaz, a magyar kutatók álláspontja mindig „keletiesebb” volt, mint a finneké, miután a múlt század 20-as éveitől mindkét országban széltebben elterjedt E. N. Setälä ún. volga-kámai őshazaelmélete. A magyarok ugyanis az őshazát mindig a Volga-könyök, a Káma vidékére és az Urál nyugati oldalára helyezték, míg a finn kutatók inkább Finnország irányába tolták ki annak határait.²⁷

A szerző minden szempontból elhibázottnak tartja a konvergenciaelmélet híveinek álláspontját, akik a rokon nyelvek közti viszonyok létrejöttét a másodlagos érintkezések eredményeinek tulajdonítják, és így másképpen képzelik el a nyelvcsalád szerkezetét; számukra igazán nincs az őshazának szinte semmi szerepe. (E felfogás hívei gyakran nevezik magukat „újítónak” és „forradalmároknak”).²⁸ Azt hiszem, ebben a kérdésben a szerzővel tökéletesen egyetérthetünk.

A dolgozatban felvetett őshazaelmélettel viszont korántsem egyezhetünk teljes mértékben, főképpen a régészeti források tanúsága alapján nem. A szamojéd őstörténetet kutatói körében ugyan valóban van ilyen vélemény.²⁹ Korábban magam is hasonló nézetet vallottam.³⁰ Ám újabban az egyes népek régi lakóhelyéről és azok időrendjéről a nyelvészetnél jóval pontosabb adato-

kat szolgáltató régészeti vizsgálatok³¹ inkább arra mutatnak, hogy a szamojédok a vaskor elején húzódtak északnyugatról mai lakóhelyükre.³² E felfogás szerint a déli szamojédok a bronzkor vége előtt (tehát nagyjából Kr. e. 1000 előtt) nem tűnhettek fel az Altaj-Szaján vidékén.³³ A szerző a szamojédok régészeti hagyatékának véli a minuszinszki medence régészeti emlékeit, a tagár és a tastik műveltséget. (Itt jegyzem meg, hogy a tagár kultúra nem bronzkori, hanem kora vaskori, Kr. e. 8–3. századi, a tastik kultúra keletzése pedig: 1–5. század.)³⁴ A tagárok szamojéddé nyilvánítása azért is nehezen képzelhető el, mert embertanilag europidok,³⁵ a kutatók többsége indoeurópai nyelvűnek tartja őket, akik valószínűleg Közép-Ázsiából vándoroltak ide.³⁶ Ezért nehéz követnünk a szerző gondolatmenetét, amely szerint a tagár kultúra népességének szétválasztásával hozhatjuk kapcsolatba a szamojédok északra való elterjedését.³⁷ Ebben az esetben ugyanis az Északi-Jeges-tengerig europid csoportok elterjedését kellene tapasztalnunk.

Más a helyzet a tastik kultúra népességénél, akiket a szerző jenyiszeji nyelvűeknek tart. Ekkor ugyanis délről mongoloid embertani alkatú népesség jelenik meg a minuszinszki medencében, akiket a kutatók általában az ázsiai hunok vándorlásával hoznak kapcsolatba.³⁸ Az ázsiai hunok nyelvét ugyan nem ismerjük, mégis utalunk kell itt arra, hogy Róna-Tas András szerint a Krisztus születése körüli évszázadokra tehető a

²³ JANHUNEN 2014a, 15.

²⁴ HAJDÚ 1964; HAJDÚ 1966, 9.

²⁵ VERES 1991, 125.

²⁶ Vö. FODOR 1977, 280.

²⁷ FODOR 1977, 283.

²⁸ JANHUNEN 2014a, 15.

²⁹ Lásd HELIMSKIJ 1996, 4–5.

³⁰ FODOR 1977, 294–296.

³¹ LÁSZLÓ 1990, 20–21; SALO 1996, 344, 353.

³² Igaz, korábban V. N. Csernyecov is a Kr. e. IV. évezred közepe előtti időre keltezte a szamojédok Jenyiszej-vidéki megjelenését, ám ő úgy vélte, hogy nyugatról költöztek ide, miután az uráli nyelvi egység felbomlott: CSERNYECOV 1973, 13–14.

³³ KOSZAREV 1974, 152–160; CHINDINA 1994.

³⁴ Vö. MATJUSCSENKO 1999, 151–154.

³⁵ Az antropológusok többségének álláspontja szerint a minuszinszki medencében, valószínűleg az Altajban, Tuvában és Mongóliában a Szelenga folyóig már a bronzkorban a bevándorolt europid népesség volt nagy többségben: BARKOVA-GOHMAN 1994, 24–25. Az Altaj-hegységben feltárt – zömmel a Kr. e. 4. századra keltezhető – gazdag paziriki kurgánok halottjai is europid alkatúak voltak, gyenge mongoloid vonásokkal. Erős mongoloid hatást csupán a leggazdagabb (ún. „fejedelmi”) sírok halottainak koponyáin figyeltek meg: RUDENKO 1960, 328–329; BALUJEVA 1994, 106; GYEREVJANKO–MOLODIN 2000, 199.

³⁶ CSLENOVA 1967, 222–223. – Janhunnen félrevezeti olvasóját, amikor kijelenti, hogy a kutatók általában azért vélik a tagárokat iráni nyelvűeknek, mert az általuk létrehozott régészeti műveltség nagyjából azonos időrendi keretbe illeszkedik, mint a nyugati szkíta műveltség (JANHUNEN 2014a, 19). Ennél ugyanis sokkal többről van szó: az embertani hasonlóság mellett a tagár műveltség tárgyi hagyatéka is közel áll a közép-ázsiai szkíta (szaka) emléktanyaghoz.

³⁷ JANHUNEN 2014a, 18.

³⁸ FODOR 2013, 9; FODOR 2014, 120–121.

legkorábbi bolgár-török jövevényszavak bekerülése a szamojéd nyelvbe.³⁹

Az a nagyvonalú kijelentés pedig, amely szerint a szamojédok az afanaszjevói rézkori műveltség lakosságának egyenes utódai lennének, nem egyéb pusztá találgatásnál.⁴⁰ A Kr. e. III. évezredi afanaszjevói régészeti műveltség népessége ugyanis europid embertani típusú volt, ők voltak e vidéken az első állattartók és fémművesek. Kultúrájuk hasonlóságot mutat a Dél-Urálról a Tiszáig elterjedő rézkori gödörsíros műveltség korai emlékeivel. Ennek alapján a kutatók úgy vélik, hogy az afanaszjevóiak Kelet-Európából vándoroltak a Szaján hegység vidékére, s indo-európai nyelvűek lehettek.⁴¹ Ha a szerző feltevése igaz lenne, miszerint az afanaszjevóiak ősszamojéd nyelvűek voltak, akkor joggal feltételezhetnénk azt is, hogy ebben a korban Kunszentmárton, Karcag és Berettyóújfalú vidékén is a szamojéd nyelv járta. Csakhogy ennek semmi nyoma nincsen. (Tudomásom szerint nincsenek erre felé például szamojéd eredetűnek vélhető helyneveink.)

Az uráli népeknek a szerző által elképzelt nyugatra vándorlása ugyanúgy nem igazolható, mint a szamojédok északra költözése. Elképzése szerint az uráliak vándorlása nagyjából olyasmire lehetett, mint a nomádok többszöri vándorútja Belső-Ázsiából⁴² Európa irányába, csak az utóbbiak a nyílt sztyeppén vonultak, az előbbieket pedig a tajga övezetében. E népmozgások közt azonban nagyon is jelentős különbségek voltak. Annak, hogy a nomádok miért Belső-Ázsiából kerekedtek útra, kényszerítő ökológiai okai voltak.⁴³ Igaz, az uráli közösség is nyugat felé mozgott a neolitikumtól kezdődően, de lakóhelye soha nem terjedt ebben az időben a Jenyiszejig.⁴⁴

A fenti gondolatok mellett a szerző az uráli népek kialakulása kapcsán nem kevés meghökkenítő kijelentést tesz, amely gondolatok a nem nyelvész kutatók számára már-már kissé szurreálisnak tűnnek.⁴⁵ Például: „Az, hogy a nyelvek és népek között nincs közvetlen kapcsolat, abból is jól látható, hogy az uráli nyelveken beszélő népek sokféle fizikai típust és kulturális adaptációt képviselnek.”⁴⁶ Továbbá: „Az utóbbi éveknek az emberi genetika területén elért eredményei azt bizonyítják, hogy a népességek általában nagyon hosszú helyi folytonosságot mutatnak... a nyelvek pedig csak ritkán léteznek sokáig egy bizonyos területen: a világ legtöbb nyelve nemrég érkezett arra a területre, amelyen ma él.”⁴⁷ „...az uráli 'népek' általában másodlagosak, mivel nyelvük, kultúrájuk, fizikai jellegük nem egy helyen nyerték el mai arculatukat”.⁴⁸ Ezen kijelentések többsége nem megalapozott. Az uráli népek mai településterülete – bár az elmúlt évszázadokban mozaikokra töredezett – még mindig jól érzékelteti az egykori nyelvi ágak akkor még nagyjából egybefüggő településterületét.⁴⁹ Az ugyan valóban nem kétséges, hogy nem minden nép él „ősi” településterületén. De milyen ősin? A szerző úgy szövi gondolatait, mintha több évezredet egy idősíkba akarna terelni, ami abszurdum. Nem is jelzi, hogy hány ezer év „ősi” a számára. Nem vitatható, hogy a népek, nyelvek, emberi közösségek léte korántsem független az időtől. Nem öröktől valók sem a nyelvek, sem a népek. Az emberi történelem hajnalán az ember nem volt képes a maihoz hasonló nyelv kialakítására és használatára. Egészen mások voltak az emberi közösségek is. Jól tudjuk például, hogy az őskorban, a kis létszámú, vándorló közösségek korában nem alakulhattak ki nyelvcsaládok.⁵⁰ Erre csak az átmeneti kőkorban nyílt először lehetőség, amikor már jóval nagyobb közösségek éltek együtt. S milyenek voltak a szóban forgó „ősi” népek? Hiszen, ha a mai népeket vizsgáljuk, nem nehéz kiderítenünk, hogy egyes népek több évezrede léteznek, mások mögött pedig csak igen rövid történelmi életút áll. (Így például szlovák vagy ukrán népről és nyelvről csak a 15–16. századtól beszélhetünk.) Nem csupán a

³⁹ RÓNA-TAS 1980, 382. Juha Janhunen ellentmond önmagának, amikor minden megjegyzés nélkül hivatkozik Róna-Tas eme véleményére (lásd 36. j.), majd egy oldallal később kijelenti, hogy a minuszinszki medencébe „csak a tastik kultúra után érkezett Mongóliából a török nyelv”.

⁴⁰ JANHUNEN 2014a, 18.

⁴¹ JÁNYIN 2006, 212–216.

⁴² JANHUNEN 2014a, 20.

⁴³ Vö. FODOR 2007; 2010a.

⁴⁴ Csúpan egyetlen, jelentős nyomokat maga után hagyó vándorút rajzolódik ki a tajga övezetében a Kr. e. II. évezred közepén, amikor a felső-Ob-vidéki, szamuszi műveltség területéről magas bronzműves hagyománnyal rendelkező mesteremberek vándoroltak a Káma és a Volga vidékére. A jövevények nyelvi hovatartozása azonban nem határozható meg. Vö. FODOR 2009a, 123–124. Teljes félreértésen alapul az a megalapozatlan vélemény, hogy a szamuszi (turbinói) lakosság e vándorútja összefüggésben lenne a finnugoroknak az őshazából kiinduló nyugati vándorlásával vagy a fésűs kerámiával, s ez erősítené Janhunen hipotézisét. (NÉMETH-FEHÉR-PAMJAV 2015, 20–21.)

⁴⁵ JANHUNEN 2014a, 15–18.

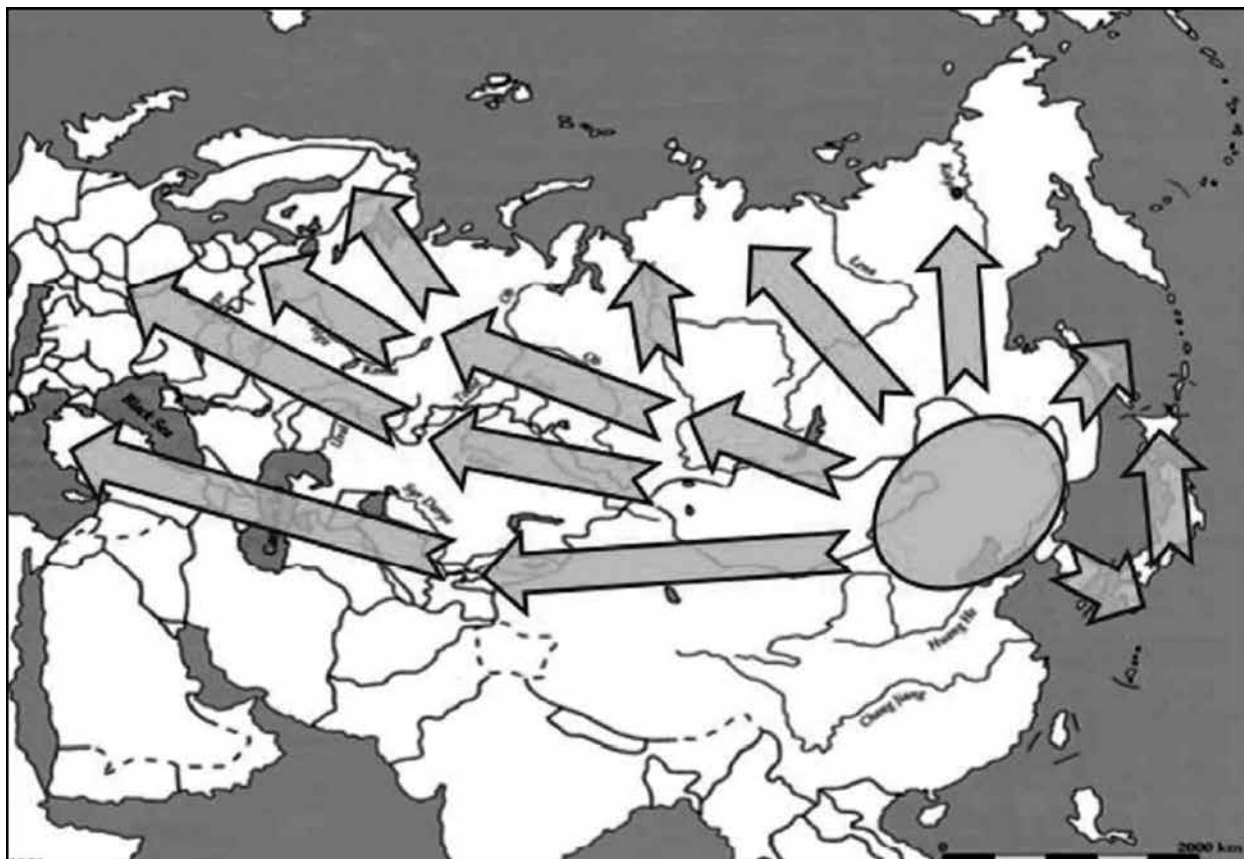
⁴⁶ JANHUNEN 2014a, 16.

⁴⁷ JANHUNEN 2014a, 16.

⁴⁸ JANHUNEN 2014a, 16.

⁴⁹ Lásd FODOR 2012.

⁵⁰ Vö. KORHONEN 1980; HAJDÚ 1977. Korántsem véletlen, hogy a múlt század 70-es éveinek környékén a két kiváló Szibériakutató régész és etnológus – V. N. Csernyecov és A. P. Okladnyikov – szintén az újkőkorig követte időben visszafelé az egyes nyelvcsaládok történetét. Lásd CSERNYECOV 1973; OKLADNYIKOV 2003 (1970) 79–84.

2. kép. Az urál-altaji nyelvtípus terjeszkedése (JANHUNEN 2014a, 27.)

Fig. 2. The spread of the Uralic-Altaic language type (after JANHUNEN 2014a, 27)

modern genetika, hanem a hagyományos fizikai antropológia kutatói is gyakran emlegetik a népek „ősi” voltát, a szubsztrátum jelentőségét. Ez természetes is, hiszen az egyes népeket valóban nehéz volt bármelyik hódítónak teljesen kiirtani biológiai értelemben. Ha azonban a szubsztrátum jelentőségét túlbecsüljük, akkor oda lyukadunk ki, hogy már a vértesszőlősi Sámuel is ékes magyar nyelven társaloghatott. Bizonyos ember-tani vonások továbbélése azonban nem jelenti a régi népesség továbbélését is. Itt még azt is meg kell jegyeznünk, hogy egy mai nép embertani alkatának különböző vonásai nem jelentik azt, hogy mindegyik fajta embertani típushoz egykor egy-egy nyelv tartozott, más szóval: az embercsoportok embertani alkata és nyelve már a legrégibb belátható időben sem volt egységes. (Igaz, még a közelmúltban is tanúi lehettünk annak, hogy hírneves tudósok állították: a mongoloid alkatú népességek mongolul is beszéltek.)

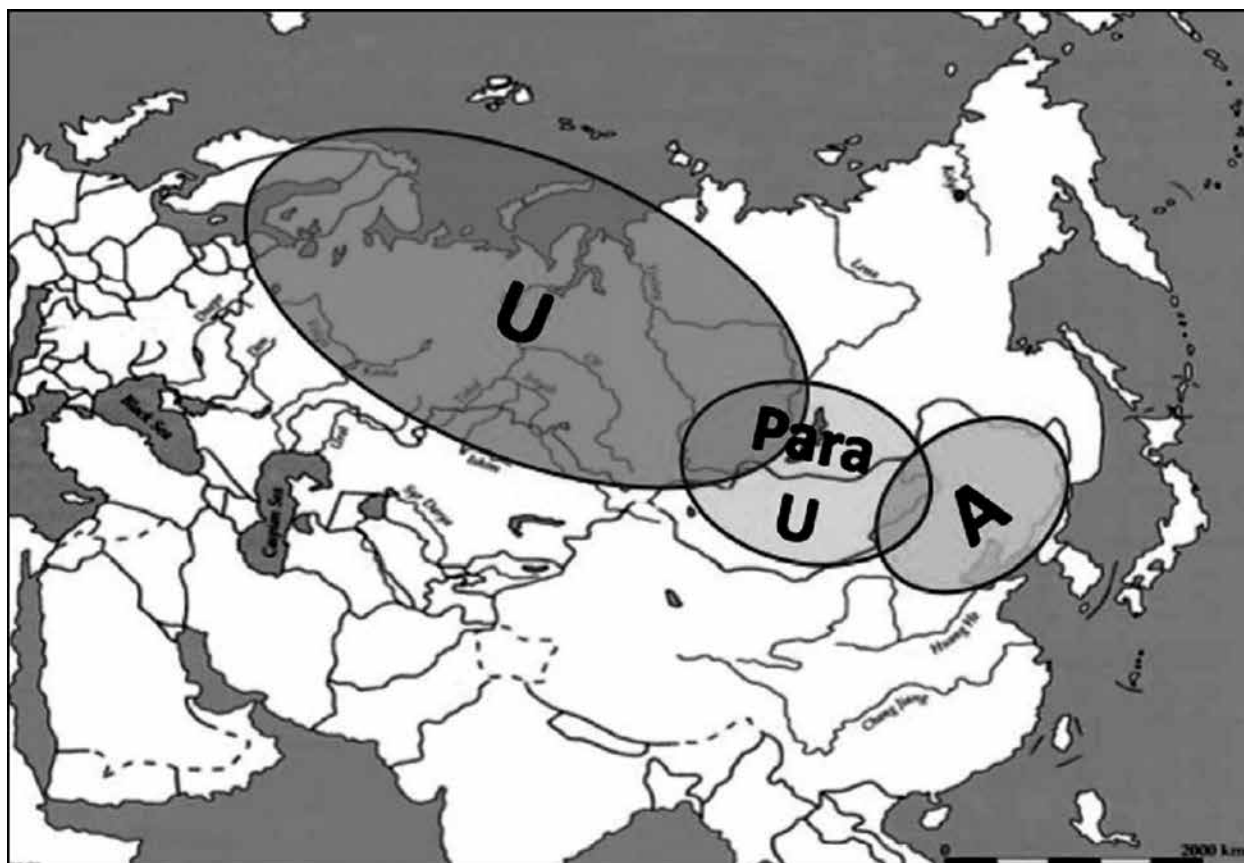
Nyelvészek, régészek, történészek is sokszor, megfelelő tájékozottság nélkül hivatkoznak a genetikai kutatások „legújabb eredményeire”. És fordítva is így áll a dolog: a genetikusok is gyakran olyasmit vizsgálnak, amiről nem tudják, mi-

csoda. Például nagy előszeretettel búvárolják a székelyek génállományát, hogy megfejtsék a „székely nép” eredetét. Nem vitás, hogy a székelyek keleten még jóval a honfoglalás előtt csatlakoztak a magyarsághoz, ámde a mai székelyeket több népcsoportként telepítették Erdélybe, ezért nem is volt soha egységes székely nyelvjárás. Nem csak több nyelvjárást, hanem tarka génállományt is hoztak tehát magukkal, amiből még a szorgos génvizsgálók sem tudnak egy „népet” kovácsolni.⁵¹ A modern genetikai kutatásoktól sem várhatunk tehát (legalábbis egyelőre) csodákat, amit – sok más eset mellett – a honfoglalók eredetének vizsgálatára kidolgozott korábbi nagyszabású és igen költséges kutatói program teljes csődje is megerősít.⁵²

A fizikai antropológia és a legújabb genetikai kutatások adatait tehát egyformán óvatosan kell kezelnünk, ha azokból nyelvtörténeti vagy néptörténeti következtetéseket vonunk le, hiszen gyakran igen ellentmondásos helyzeteket találunk a valóságban. Így például legközelebbi

⁵¹ Lásd BENKŐ 1990.

⁵² BÁLINT-LANGÓ 2008, 1219; vö. FODOR 2010, 91-93.

3. kép. A parauráli terület. (JANHUNEN 2014a, 28.)

Fig. 3. The Para-Uralic territory (after JANHUNEN 2014a, 28)

nyelvrokonaink a vogulok, embertani alkatuk mégis igen távol áll tőlünk. Nagyon valószínű, hogy génállományuk összetétele is. Ez nyilván csak úgy érthető meg, ha tisztázzuk a két népesség igen bonyolult történeti útját, és ebből, nem pedig csupán a nyelveik rokonságából indulunk ki. Ha így teszünk, a génvizsgálatok szinte biztosan tévútra vezetnek bennünket.

Juha Janhunen dolgozatának jelentős részét az a hipotézise teszi ki, amely szerint az általa körvonalazott uráli őshazától még keletre is élhettek az ősuráliak elődei a korábbi időkben. Mint írja: „...ha feltesszük, hogy tényleg voltak a szamojédoknál is keletibb uráli nyelvágak, akkor ezeket 'parauráli' nyelveknek nevezhetnénk, mert az uráli alapnyelv testvérnnyelveiről lenne szó”.⁵³ Utána hozzáteszi: „Nem valószínű, hogy valamilyen elfogadható bizonyítékait tudjuk adni az ilyen nyelvek létezésének, de az uráli nyelvcsalád szerkezete jó lehetőséget kínál a 'parauráli hipotézisnek', mert az uráli őshaza mögött lehetett egy még régebbi és még keletibb őshaza, ahol a

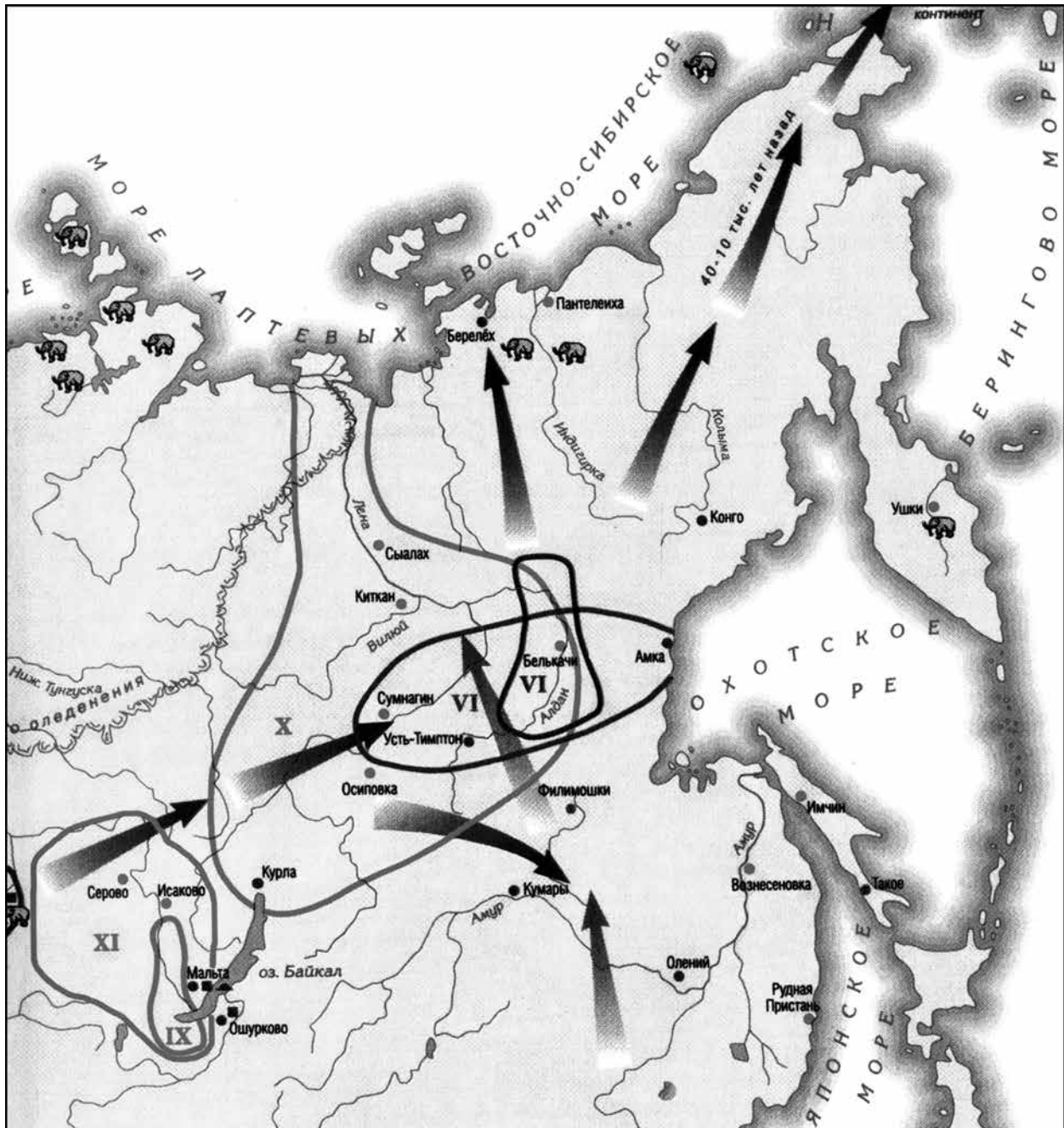
protouráli és parauráli ágak elkülönültek volna egymástól”.⁵⁴ Ennek az „ős-őshazának” a helyét Mongóliában sejtí.

Kérdés azonban, hogy ezek a protouráli és parauráli ágak mikor léteztek. Nem olyan ősi időkben – például az őskorban –, amikor nyelvcsaládok még nem is léteztek? Vagy esetleg az akkori ember – testi felépítése miatt – még a tagolt beszédre is képtelen volt? Mert ezekben az esetekben semmiféle ún. „elő-őshazáról” nem beszélhetünk.

Pedig Janhunen hipotézise éppen ebben az időszakban véli az urál-altaji nyelvrokonság feltevésének létjogosultságát, amelyet másfél száz éve sem beigazolni, sem megcáfolni nem tudott senki. A két nyelvcsalád közötti viszonyt alighanem Németh Gyula jellemezte a legtalálósabban, „rokonságszerű ősi kapcsolat”-nak nevezvén azt.⁵⁵ A régi vitához szerzőnk annyit tesz hozzá, hogy „...most már tudjuk, hogy az altaji nyelvek nem alkotnak egy egységes nyelvcsaládot, mert közös elemeik és sajátosságaik leginkább másod-

⁵³ JANHUNEN 2014a, 21.⁵⁴ JANHUNEN 2014a, 22.⁵⁵ NÉMETH 1928, 69; vö. RÓNA-TAS 1983.

4. kép. Kelet-szibériai népmozgások a kőkorban (JÁNYIN 2006)
 Fig. 4. Eastern Siberian population movements in the Neolithic (after JÁNYIN 2006)

lagos érintkezésekkel magyarázhatók... Ezért nem lehet egy nyelvcsalád az urál-altaji közösség sem.”⁵⁶ Ehhez azonban ugyanakkor hozzáfűzi: „Az urál-altaji nyelvek egy tipológiai övezetet alkotnak.” Ennek a nyelvtípusnak a kialakulási területe pedig véleménye szerint Dél-Mandzsúriában lehetett, majd innen terjeszkedett minden irányban, főképpen nyugat felé (2. kép).⁵⁷ Ezek a

parauráli nyelvek az uráli és az altaji nyelvek közt összekötő láncszemet alkottak (3. kép). Amikor aztán később az uráliak egyre nyugatabbra vonultak, s itt egyre mélyebb gyökeret eresztettek, keleten e parauráli nyelvek (mert ezekből több is lehetett) sorra kihaltak.⁵⁸

E rendkívül szellemes és Juha Janhunen átfogó, mély ismereteiről tanúskodó hipotézist a

⁵⁶ JANHUNEN 2014a, 24.
⁵⁷ JANHUNEN 2014a, 26–27.

⁵⁸ JANHUNEN 2014a, 27–28.

nyelvészek majd bizonyára sokoldalú vizsgálatnak vetik alá. Magam csupán az őstörténet másik tudományága, a történettudomány és a régészet szempontjai alapján tekintettem át. Arra igyekeztem a szerző figyelmét felhívni, hogy a nyelvek terjedése nem képzelhető el beszélőik vándorlása nélkül, akiknek kapcsolatai anyanyelvükkel sokkal erősebbek és szívósabbak, mint azt Janhunen feltételezi. Az általa felvázolt nyelvterjedési módok pedig lehetségesek ugyan, de korántsem egyedüliek és kizárólagosak, a felhozott példák sem mindig szerencsések. Jól láttuk ezt a magyar nyelvről kialakított feltevése esetében, amely alapjaiban elhibázott. Azért lényeges ez, mert itt nem az írásbeliség nélküli jukagirekről vagy paleoszibériai népekről van szó, hanem egy komoly mennyiségű írott történeti forrással rendelkező népről.

Mindvégig hiányoltam a hipotézis legalább nagyjából felvázolt időrendi kereteinek kifejtését,⁵⁹ a feltételezett népmozgások régészeti bizonyítékait. Mert ilyenek vannak, és meglehetősen perdöntőek is. Az ismertetett feltevés abból indul ki például, hogy az uráliak (előbb a parauráliak)

Kelet-Szibériából vándoroltak nyugat felé. Ennek azonban teljes mértékben ellene szól, hogy e régi korokban Kelet- és Nyugat-Szibéria között semmi olyan kapcsolat nem volt, amit a szerző feltételez. Elég egy pillantást vetnünk a Kelet-Szibériában a kőkorból régészetileg kimutatható népmozgások térképére (4. kép),⁶⁰ s azonnal igazolva láthatjuk, hogy semmilyen nyelvcsalád nem költözött innen nyugat felé. Márpedig – ismétlem – e régi korokban nyelvek népek nélkül sehová nem költözhetek, nem lévén még akkor a maihoz hasonló kommunikációs eszközök. Az ősi urál-altaji nyelvi kapcsolatokról a végső szót természetesen majd a nyelvészeknek kell kimondaniuk. Amit ehhez a régészet ma hozzátehet, az nem támogatja a fenti hipotézist, mivel e kapcsolatok az anyagi kultúra történetének fényében meglehetősen későinek, tehát erősen másodlagosnak és nem ősinek látszanak.

Nagyon remélem, hogy a kiváló finn nyelvész, a Magyar Tudományos Akadémia új tagja tovább finomítja tanulságos és már ebben a formájában is igen hasznos feltevését, és a mostani ellentmondások feloldására is talál majd módot.

IRODALOM

BALUJEVA, T. SZ./Балуева, Т. С.

1994 Антропологическая реконструкция пазырыкцев Бертековской долины. In: POLOSZMAK, 102–106.

BARKOVA, L. L.–ГОХМАН, И. И./Баркова, Л. Л.–Гохман, И. И.

1994 Происхождение ранних кочевников Алтая в свете данных палеоантропологии и анализа их изображений. In: Алексеев, А. Ю. и др. (ред.): Элитные курганы степей Евразии в скифо-сарматскую эпоху. Санкт-Петербург, 24–34.

BÁLINT CSANÁD–LANGÓ PÉTER

2008 Történeti-genetikai módszerrel elemzett, 10–11. századi embercsontok kiválasztásának szempontjai. Magyar Tudomány (Budapest) 169:10. 1217–1219.

BENKŐ LORÁND

1990 Adalékok a székelyek korai történetéhez. Új Erdélyi Múzeum (Budapest) 1/1–2, 109–122.

CHINDINA, LUDMILA A.

1994 The sources of formation of the Selkups and their dialectal groups. Specimina Sibirica (Szombathely) 10, 17–26.

CSERNYECOV [CHERNETSOV], VALERIJ N./Чернецов Валерий, Н.

1970 On the Problem of Ancient Substratum in the Cultures of the Circumpolar Region. In: Симченко, Ю. В. (Ред.): Труды VII Международного конгресса антропологических и этнографических наук, том 10. Москва, 260–267.

1973 Этнокультурные ареалы в лесной и субарктических зонах Евразии в эпоху неолита. In: Смирнов, А. П. (Ред.): Проблемы археологии Урала и Сибири. Москва, 10–17.

CSLENOVA, NATALJA L./Членова, Наталия Л.

1967 Происхождение и ранняя история тагарской культуры. Москва.

DIÓSZEGI VILMOS

1970 A baraba törökök iszlám előtti samanizmusa és etnogenetikai tanulságai (Ethnogenetische Belege aus dem Schamanismus der Baraba-Türken vor der Zeit des Islams). Népi kultúra – népi társadalom (Budapest) 4, 161–241.

⁵⁹ Vö. FODOR 2015.

⁶⁰ JÁNYIN 2006: a térkép az első belső borítón.

- DONNER, KAI/Доннер, К.
 1926 Bei den Samojedem in Sibirien. Stuttgart.
 2008 У самоедов в Сибири. Томск.
- ENGEL PÁL
 2000 A török dúlások hatása a népeiségre: Valkó megye példája (The Influence of Ottoman Invasions on the Population: the Example of Valkó County). Századok (Budapest) 134, 267–321.
- FODOR ISTVÁN
 1977 Az uráli és finnugor őshaza kérdéséről. (Régészeti áttekintés.) A Magyar Tudományos Akadémia II. Osztályának Közleményei (Budapest) 26, 279–302.
 2001 Az uráli őstörténet és a régészet. Folia Uralica Debreceniensia (Debrecen) 8, 143–162.
 2007 Életföldrajz és nomád vándorlások. In: Ujváry Z. (szerk.): Az Alföld vonzásában. Tanulmányok a 60 esztendő Novák László Ferenc tiszteletére. Az Arany János Múzeum Közleményei (Nagykőrös–Debrecen) 12, 7–13.
 2009 Őstörténet és honfoglalás. (Magyarország története I.) Budapest.
 2009a A turbinói bronzkés ismeretlen fotója Pósta Béla fényképgyűjteményében (Das unbekannte Foto des Bronzemessers von Turbino in der Sammlung von Béla Posta.). Tisicum (Szolnok) 19, 119–126.
 2010 Meghökentő „őstörténet” és művelői. In: Honti László (szerk.): A nyelvrokonságról. Budapest, 87–124.
 2010a Ecology and Nomadic Migrations. Chronica 7–8. (2007–2008) Szeged, 77–81.
 2012 A finnugor népek ősi lakóhelyei. História (Budapest) 7, 3–9.
 2013 Ősi halotti maszkok. – Ancient Burial Masks. Kiállítási katalógus. Exhibition Catalogue. Magyar Nemzeti Múzeum. Budapest.
 2014 Ancient Death Masks and the Prehistory of Hungarians. (Lessons of a Museum Exhibition.) Hungarian Studies (Budapest) 28:1, 119–138.
 2014a Néhány széljegyzet Juha Janhunem dolgozatához. Finnugor Világ (Budapest) 19:3, 10–16.
 2014b A tatár pusztítás mértéke. In: Rosta Sz.–V. Székely Gy. (szerk.): „Carmen miserabile.” A tatárjárás magyarországi emlékei. Tanulmányok Pálóczi Horváth András 70. születésnapja tiszteletére. Kecskemét, 313–317.
 2015 A magyar őstörténet és a honfoglalás kor kronológiája. Budapest.
- GYREVJANKO, ANATOLIJ P.–МОЛОДИН, ВЈАСЕСЗЛАВ I. (eds)/Девянко, Анатолий П.–Молодин, Вячеслав И. (Ред.)
 2000 Феномен алтайских мумий. Новосибирск.
- GYÖRFFY, GYÖRGY
 1960 Einwohnerzahl und Bevölkerungsdichte in Ungarn bis zum Anfang des XIV. Jahrhunderts. Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae 42. Budapest.
 1964 Magyarország népessége a kezdetektől a XIV. sz. közepéig. In: Kovacsics J. (szerk.): Magyarország történeti demográfiája. Budapest, 45–62.
- HAJDÚ, PÉTER
 1964 Über die alten Siedlungsräume der uralischen Sprachfamilie. Acta Linguistica Hungarica (Budapest) 14, 47–83.
 1966 Bevezetés az uráli nyelvtudományba. (A magyar nyelv finnugor alapjai.) Budapest.
 1977 Preuráli nyelvi kapcsolatok. In: Bartha A.–Czeglédy K.–Róna-Tas A. (szerk.): Magyar őstörténeti tanulmányok. Budapest. 157–165.
- HELIMSKIJ, EUGEN
 1996 A szamojéd népek vázlatos története. Budapesti Finnugor Füzetek, 1. Budapest.
- JANHUNEN, JUHA
 2014 A legkeletibb uráliak. Finnugor Világ, 19:2, 7–18.
 2014a A legkeletibb uráliak (The easternmost Uralic peoples). Nyelvtudományi Közlemények 110, 7–30.
- JÁNYIN, VALENTYIN L./Янин, Валентин Л. (ed.)
 2006 Археология. Москва.
- KORHONEN, MIKKO
 1980 Über die vorgeschichtlichen Bedingungen für die Annahme der „Paläo-Ursprachen.” In: Ortutay, Gy. (red.): Congressus Quartus Internationalis Fenno-Ugristarum Budapestini habitus. Pars II. Budapest, 64–65.
- KOSZAREV, МИНАИЛ F./Косарев, Михаил Ф.
 1974 Древние культуры Томско-Нарымского Приобья. Москва.
- LÁSZLÓ GYULA
 1990 Őseinkről. Tanulmányok. Budapest.
- MARÓT MIKLÓS
 2015 Az Avicenna Közel-Keleti Kutatások Intézete konferenciája a magyar őstörténetéről. Az Avicenna Közel-Keleti Kutatások Intézete Évkönyve (Piliscsaba), 2013–2014, 11–22.
- MATJUSCSENKO, VLADIMIR I./Митющенко, Владимир И.
 1999 Древняя история Сибири. Омск.

- MOGILNYIKOV, VLADISZLAV I./Могилников, Владислав И.
 1965 Ананьевское городище и вопрос о времени тюркизации Среднего Прииртышья и Барабы. Советская археология (Москва) 275–282.
 1988 Особенности социально-экономического развития и демографические процессы в Западной Сибири в железном веке. In: Дэвлет, М. А. (Ред.). Некоторые проблемы сибирской археологии. Москва, 29–47.
- NÉMETH ENDRE-FEHÉR TIBOR-PAMJAV HORLOMA
 2015 Ugorok, finnugorok, markerek. *Finnugor Világ* (Budapest) 20:3 11–23.
- NÉMETH GYULA
 1928 Az uráli és török népek ősi kapcsolatai. *Nyelvtudományi Közlemények* (Budapest) 47, 62–84.
- NUNEZ, MILTON
 1987 Model for the Early Settlement of Finland. *Fennoscandia Archaeologica* (Helsinki) 4, 3–18.
- OKLADNYIKOV, ALEKSZEJ P./Окладников, Алексей П.
 2003 Неолит Сибири и Дальнего Востока. In: Уб.: Археология Северной, Центральной и Восточной Азии. (СО РАН. Избранные труды.) Медведев, В. Е. (Ред.) Новосибирск, 54–85.
- POLOSZMAK, NATALJA V./Полосмак, Наталья В.
 1994 „Стережущие золото грифы.” Новосибирск.
- RÓNA-TAS, ANDRÁS
 1980 On the Earliest Samoyed–Turkish Contacts. In: Ikola, O. (red.): *Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugricarum. Pars III. Turku*, 377–385.
 1983 „Rokonságszerű ősi kapcsolatok.” Németh Gyula nézetei az uráli és török nyelvek viszonyáról. In: Bereczki G.–Domokos P. (szerk.): *Uralisztikai tanulmányok. (Hajdú Péter 60. születésnapja tiszteletére.)* Budapest, 331–345.
- RUDENKO, SZERGEJ I./Руденко, Сергей И.
 1960 Культура населения Центрального Алтая в скифское время. Москва–Ленинград.
- SALO, UNTO
 1996 Suomalais-ugrilainen kielin historia Suomen esihistorian määkökulmasta, – Die finnisch-ugrische Sprachgeschichte und die Besiedlungsgeschichte Finnlands. In: Julku, K. (red.): *Historia Fenno-Ugrica, I:2. Congressus Primus Historiae Fenno-Ugricae.* Oulu, 335–353.
 2002 Finland’s Name and its History of Thousand of Years. In: Julku, K. (ed.): *The Roots of Peoples and Languages of Northern Eurasia 4.* Oulu, 211–259.
- SZABÓ ISTVÁN
 1941 A magyarság életrajza. Budapest. (Reprint: Budapest, 1990.)
- VERES PÉTER
 1991 A finnugor őshaza meghatározásának vitatott kérdései a legújabb adatok alapján (The Problems of the Proto-homeland of the Finno-Ugric Peoples Based upon the Latest Data). *Népi kultúra – népi társadalom* (Budapest) 16, 105–138.

LANGUAGES, PEOPLES, MAPS
(Remarks on Juha Janhunen’s hypothesis)

ISTVÁN FODOR

In his induction lecture at the Hungarian Academy of Sciences, Juha Janhunen, the renowned Finnish linguist, presented a highly thought-provoking hypothesis on the emergence of the Uralic language family, the spread of the Finno-Ugric and Samoyed languages, and the contacts between Proto-Uralic and Proto-Altaic. My remarks on this hypothesis draw their arguments from two other disciplines focusing on prehistory, namely archaeology and history.

Janhunen believes that there is no direct correlation between languages and their diffusion, and specific peoples: the latter exist for a long period of time, but change their language repeatedly. Migrating to new territories, peoples with a higher social and economic organization diffuse their language among larger local communities, and the aboriginal population survives physically together with its culture. According to his other model, peoples

with a superior military power occupy the strategic territories of larger population groups, explaining why their language is adopted by the larger aboriginal population.

In my view, there is a much closer association between a language and the population speaking it, and languages could hardly have spread without population movements. Although languages could have been diffused as postulated by the above two models in some cases, several well-documented examples contradict these models. For example, the second model is hardly applicable in the case of the ancient Hungarians and can be refuted on every count.

Janhunen contends that the homeland of the Uralic languages lay in the Ob and Yenisei region, with the Samoyeds living beside the Yenisei and the Finno-Ugrians between the Yenisei and the Ob (*Fig. 1*), whence the Samoyeds migrated northward and the Finno-

Ugrians westward. However, the archaeological record contradicts this supposition: the Minusinsk Basin and its neighbourhood were populated by peoples of the Europid type, not by Samoyeds, while the Finno-Ugrians lived farther to the west, in the Ural region. The archaeological record would suggest that the Samoyeds migrated to the Altai-Sayan region from the latter region.

The other major contention of the hypothesis is that before moving to the above homeland, the Para-Uralic peoples lived even farther to the east, somewhere in southern Manchuria, where their neighbours were the ancestors of the Altaic peoples (*Figs 2-3*), explaining the ancestral connections between the Uralic and Altaic languages as well as why these languages are assigned to the same typological belt. Ultimately, this hypothesis has the Uralic and Altaic peoples diffuse from this easterly region of the Siberia, and has them move predominantly

westward. This supposition is again at variance with the archaeological record because there is no indication of larger population movements towards eastern Europe in this early period – the Stone Age – and the larger migrations were not towards the west (*Fig. 4*).

The weakest point of the hypothesis is that the broad date of the assumed events is not specified, even though this is of enormous importance in the history of languages and peoples – for example, it seems likely that we cannot speak of larger language groups or peoples during the Palaeolithic and that there were no languages in the modern sense of the word during that period.

In sum, Janhunen's ingenious and noteworthy hypothesis is contradicted by the historical and archaeological evidence on several points, calling for further fine-tuning.